

К. Возняковська,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету
"Одеська юридична академія"

ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ У ВОЄННИЙ ЧАС

Вступ. Війна значно впливає на всі аспекти суспільного життя, включаючи економічні та правові відносини. Однією з найбільш вразливих сфер є договірне право, зокрема господарські та цивільно-правові договори. Удосконалення таких договорів в умовах воєнного часу є надзвичайно важливим завданням, оскільки війна створює додаткові ризики та виклики для сторін договірних відносин. Серед основних проблем, які потребують вирішення, можна виділити необхідність врахування форс-мажорних обставин, забезпечення виконання зобов'язань, а також адаптація правових механізмів до умов нестабільності [1, с. 467]. Форс-мажорні обставини стають актуальними під час воєнних дій, оскільки вони суттєво ускладнюють виконання договірних зобов'язань. Визначення та доказ форс-мажорних обставин у воєнний час вимагають особливої уваги. Необхідно чітко прописувати в договорах, які саме події можуть вважатися форс-мажорними, а також механізми їх фіксації та впливу на виконання зобов'язань й це допоможе уникнути правових суперечок та забезпечить захист інтересів обох сторін договору [2, с. 88].

Забезпечення виконання зобов'язань у воєнний час є ще одним критично важливим аспектом. Воєнні дії призводять до часткової або повної неможливості виконання договору й в таких умовах необхідно розро-

бляти гнучкі механізми, що дозволять сторонам адаптуватися до нових реалій [2, с. 90]. Наприклад, це можуть бути положення про відстрочку виконання зобов'язань, перегляд умов договору або його часткове виконання. Такі механізми сприятимуть збереженню договірних відносин та мінімізації збитків для сторін.

Адаптація правових механізмів до умов воєнного часу передбачає також розробку нових законодавчих актів та внесення змін до чинних нормативних документів [3, с. 777]. Зокрема, важливо створити спеціальні правові режими, що враховують особливості воєнного стану, тобто введення спрощених процедур для розгляду спорів, пов'язаних з виконанням договорів, та забезпечення правового захисту підприємств, що працюють у зоні бойових дій. Такі заходи сприятимуть стабільності правовідносин та зменшенню правових ризиків. Одним з ключових завдань є також забезпечення прозорості та передбачуваності договірних відносин у воєнний час. Для цього необхідно впроваджувати стандарти корпоративної соціальної відповідальності, що враховують специфіку воєнних умов [4, с. 212]. Наприклад, підприємства можуть зобов'язуватися до дотримання певних етичних норм та стандартів у відносинах з партнерами, що сприятиме зменшенню конфліктів та підвищенню довіри між сторонами.

Нарешті, важливим аспектом є підвищення рівня правової обізнаності учасників договірних відносин. В умовах війни особливо важливо, щоб всі учасники розуміли свої права та обов'язки, а також мали доступ до актуальної інформації про зміни в законодавстві [4, с. 223]. Проведення тренінгів, консультацій та інформаційних кампаній сприятиме підвищенню правової культури та забезпеченню ефективного виконання договорів.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження та аналіз особливостей удосконалення господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час для забезпечення їх ефективного функціонування в умовах підвищених ризиків та нестабільності. Завдання: оцінити чинні нормативні акти та практику застосування господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час з метою виявлення проблемних аспектів та прогалин у правовому регулюванні; сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства та практичних підходів до укладання та виконання господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час з метою забезпечення їх адаптивності та ефективності в умовах війни та нестабільності.

Методи дослідження. Дослідження особливостей удосконалення господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час потребує застосування різних наукових методів, які дозволяють всебічно охопити та аналізувати досліджувану проблему. Основними методами дослідження у цьому контексті є аналіз та синтез, що використовуються для вивчення правових норм, що регулюють договірні відносини в умовах воєнного часу. Аналіз полягає у розкладанні правових норм на складові елементи для детального вивчення їх змісту та значення. Синтез дозволяє об'єднувати ці елементи у цілісну систему, формуючи загальне уявлення про правове регулювання договірних відносин у специфічних умовах.

Порівняльний метод відіграє важливу роль у дослідженні, адже він полягає у порівнянні правових норм та практик різних країн для визначення найбільш ефективних підходів до удосконалення договірних відносин під час війни й це дозволяє виявити як загальні тенденції, так і специфічні особливості, що можуть бути застосовані для вдосконалення національного законодавства. Особливо корисним є порівняльний аналіз досвіду країн, які вже стикалися з подібними викликами.

Системний підхід допомагає вивчити договірні відносини як цілісну систему, що складається з взаємопов'язаних елементів й він дозволяє оцінити вплив воєнного часу на різні аспекти договірних відносин, включаючи правові, економічні та соціальні чинники. Системний підхід забезпечує комплексне розуміння проблеми та сприяє розробці інтегрованих рішень.

Таким чином, використання комплексного підходу, що поєднує різні наукові методи, дозволяє всебічно дослідити особливості удосконалення господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час.

Результати дослідження. Війни створюють значні виклики для суб'єктів господарської діяльності, змушуючи їх адаптувати свої правовідносини до нових реалій й це вимагає від підприємств гнучкості та швидкого реагування на зміни, що відбуваються у правовому полі та економічному середовищі [5, с. 719]. Одним із головних аспектів є перегляд чинних договорів, які могли бути укладені до початку військових дій. Зміна умов зовнішнього середовища часто вимагає від підприємств пошуку нових підходів до виконання договірних зобов'язань, забезпечення безпеки та збереження своїх активів. Під час війни підприємства стикаються з ризиками, які раніше не враховувалися або мали меншу вагу, тобто це охоплює втрату або пошкодження майна, пере-

бої в постачанні, зростання вартості ресурсів та послуг, а також непередбачені зміни у правовому регулюванні [6, с. 94]. Для адаптації до таких умов необхідно укласти нові договори, які враховують специфічні ризики воєнного часу. Це містить положення про форс-мажор, додаткові умови щодо безпеки постачання та забезпечення виконання договірних зобов'язань у надзвичайних умовах.

Перегляд та укладення нових договорів означає необхідність ретельного юридичного аналізу та консультацій з фахівцями. Юридична підтримка допомагає підприємствам уникати потенційних конфліктів та захищати свої інтереси у складних ситуаціях, але важливо враховувати не тільки поточні ризики, але й прогнозувати можливі зміни у правовому полі, що можуть вплинути на бізнес у майбутньому [7, с. 173]. Це вимагає комплексного підходу до управління ризиками та стратегічного планування. Загалом, адаптація правовідносин до нових реалій воєнного часу є необхідною умовою для збереження та розвитку бізнесу. Вона містить не лише перегляд чинних договорів і укладення нових, але й розвиток системи управління ризиками, яка дозволяє підприємствам ефективно реагувати на зміни та захищати свої інтереси. Успішна адаптація до нових умов забезпечує стійкість бізнесу та його здатність продовжувати операційну діяльність навіть у найскладніших обставинах.

Удосконалення господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час має важливе значення для збереження прав та інтересів сторін, а також для забезпечення стабільності економічних відносин. У воєнний час виникає багато викликів, що впливають на виконання договірних зобов'язань, тому необхідні спеціальні механізми та зміни в законодавстві для адаптації до нових умов [8]. Насамперед варто звернути увагу на особливості удосконалення господар-

ських та цивільно-правових договорів, а саме:

- ведення положень про форс-мажор дозволяє сторонам договору звільнитися від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань у разі настання непередбачуваних і непереборних обставин;

- Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» [9] визначає, що до форс-мажорних обставин належать, зокрема, військові дії;

- можливість перегляду та зміни умов договору в односторонньому порядку або за згодою сторін у разі настання воєнного стану чи інших надзвичайних ситуацій;

- згідно зі ст. 651 Цивільного кодексу України [10], зміна або розірвання договору можливе за згодою сторін, якщо інше не передбачено договором або законом;

- спеціальні положення для захисту прав споживачів у разі неможливості виконання зобов'язань через воєнні дії;

- Закон України «Про захист прав споживачів» [11] передбачає право споживачів на відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням умов договору з боку постачальників товарів або послуг;

- удосконалення механізмів вирішення спорів, зокрема, через медіацію або арбітраж;

- згідно зі ст. 11 Господарського процесуального кодексу України [12] суд сприяє сторонам у досягненні мирової угоди на будь-якій стадії судового процесу [8].

Відповідно до українських реалій, приміром, Постанова Кабінету Міністрів України № 187 від 27 лютого 2022 року [13] передбачає можливість тимчасового зупинення виконання господарських договорів у зв'язку з введенням воєнного стану. Також, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [14] передбачено можливість держави впливати на виконання окремих договорів з метою

форс-мажорні обставини, орендар може бути звільнений від обов'язку сплачувати орендну плату на період дії таких обставин.

Відповідно, умови воєнного часу ставлять перед сторонами договору виклики, які потребують особливої уваги до комунікації та юридичних аспектів [20]. Ефективна комунікація між сторонами дозволяє своєчасно реагувати на зміни обставин і приймати необхідні рішення. Використання сучасних засобів зв'язку та адаптація умов договорів до нових реалій є критичними в умовах нестабільності. Правові аспекти, такі як регулювання форс-мажорних

обставин і забезпечення виконання зобов'язань, важливі для збереження законності та стабільності договірних відносин (табл. 1).

Під час війни та нестабільності господарські та цивільно-правові договори стикаються з численними викликами, такими як порушення постачання, зміни в законодавстві, втрата активів та інші ризики. Для забезпечення їх адаптивності та ефективності в умовах війни та нестабільності можна запропонувати кілька удосконалень законодавства та практичних підходів:

– введення спеціальних правових режимів для воєнного часу, тобто:

Таблиця 1

Основні аспекти комунікації, правові аспекти та особливості удосконалення договорів в умовах воєнного часу

Аспект	Опис
Роль комунікації в умовах воєнного часу	
Своєчасне інформування	Оперативне інформування про зміни обставин для швидкого адаптування та мінімізації ризиків
Використання сучасних засобів зв'язку	Електронна пошта, месенджери, відеоконференції для безперервного зв'язку
Оперативне прийняття рішень	Швидка комунікація для своєчасного прийняття необхідних рішень
Правові аспекти укладення нових договорів у воєнний час	
Форс-мажорні обставини	Визначення умов та наслідків форс-мажорних обставин
Забезпечення виконання зобов'язань	Авансові платежі, гарантії та інші форми забезпечення
Адаптація умов договору	Положення для адаптації умов до змінних обставин
Особливості удосконалення господарських та цивільно-правових договорів	
Гнучкість договору	Максимальна гнучкість для адаптації до непередбачених обставин
Електронний документообіг	Використання електронних підписів та документів для спрощення процесу
Юридичні консультації	Регулярний аналіз та адаптація умов договорів юристами
Норми українського законодавства	
Цивільний кодекс України	Загальні положення щодо форс-мажорних обставин
Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні»	Порядок видачі сертифікатів про форс-мажорні обставини
Постанова Кабінету Міністрів України № 187 від 27 лютого 2022 року	Порядок надання державної підтримки суб'єктам господарювання в умовах воєнного стану

Джерело: власна розробка на основі [4; 5; 6; 15].

чітке визначення форс-мажорних обставин у законодавстві, включаючи воєнні дії, з метою автоматичного застосування відповідних положень до договорів та впровадження тимчасового мораторію на виконання зобов'язань за певними договорами, якщо виконання стає неможливим через воєнні дії;

– спрощення процедур внесення змін до договорів, а саме: легалізація та сприяння використанню електронних засобів для погодження змін до договорів й у визначених випадках дозволити односторонню зміну умов договору, якщо це необхідно для забезпечення виконання в умовах форс-мажору;

– підтримка малого та середнього бізнесу, тобто: запровадження механізмів державних гарантій та компенсацій для бізнесу, який зазнав збитків через воєнні дії та надання податкових та інших пільг для підприємств, які постраждали внаслідок війни;

– підвищення гнучкості договорів, а саме: передбачення в договорах положень, які дозволяють зміну умов у разі непередбачуваних обставин, таких як війна чи інші кризові ситуації та включення в договори положень про форс-мажор з детальним переліком обставин, які до нього відносяться;

– забезпечення страхування ризиків, а саме: розробка та впровадження програм страхування ризиків, пов'язаних з воєнними діями, для забезпечення фінансової стійкості підприємств та використання міжнародних страхових полісів для покриття ризиків, пов'язаних з міжнародними контрактами;

– розробка планів безперервності бізнесу, а саме: розробка та впровадження планів безперервності бізнесу, які враховують можливі воєнні ризики та способи їх мінімізації та проведення регулярних тренувань та навчань для персоналу щодо дій у випадку надзвичайних ситуацій;

– розширення міжнародної співпраці, тобто: активне партнер-

ство з міжнародними організаціями та донорськими структурами для отримання підтримки та допомоги у складних умовах й використання міжнародних арбітражних інституцій для вирішення спорів, що виникають у міжнародних контрактах.

На нашу думку, впровадження цих удосконалень сприятиме більшій стійкості та адаптивності господарських та цивільно-правових договорів в умовах війни та нестабільності, забезпечуючи захист інтересів бізнесу та громадян.

Висновки. Під час війни особливо важливою є адаптація господарських та цивільно-правових договорів до нових умов. В Україні воєнний стан впливає на всі сфери життя, включаючи правову систему. Законодавство повинно швидко реагувати на зміни, враховуючи потреби захисту національних інтересів та забезпечення стабільності економіки. У зв'язку з непередбачуваністю воєнних дій, господарські та цивільно-правові договори повинні містити гнучкі умови, що дозволяють сторонам оперативно реагувати на нові виклики. Це включає положення про форс-мажор, зміни умов виконання зобов'язань, а також можливість призупинення або розірвання договорів без штрафних санкцій у випадку воєнних дій.

Під час воєнного стану важливо зберегти баланс між правами та обов'язками сторін у договорах. Для цього необхідно розробити механізми компенсацій та відшкодувань, що враховують вплив війни на виконання договірних зобов'язань. Законодавчі зміни повинні забезпечити захист прав обох сторін договору, включаючи можливість перегляду умов договору через судові або медіаційні процедури. Особливу увагу слід приділити договорам, що стосуються критичної інфраструктури та секторів економіки, від яких залежить національна безпека та життєзабезпечення населення. Договори в цих сферах мають бути захищені від нега-

тивного впливу війни, зокрема, через державні гарантії, субсидії або інші форми підтримки.

Воєнний час стимулює розвиток нових технологій та інновацій, що можуть бути інтегровані у договірну практику. Використання цифрових платформ, електронного документообігу та автоматизованих систем може сприяти більш ефективному управлінню договорами та зниженню ризиків, пов'язаних з війною. В умовах воєнного стану бізнес потребує додаткової правової підтримки та консультування для адаптації до нових умов й це включає проведення тренінгів, семінарів та надання консультацій щодо правових аспектів удосконалення господарських та цивільно-правових договорів. Державні та приватні ініціативи повинні сприяти підвищенню правової обізнаності та готовності бізнесу до роботи в умовах війни.

Стаття присвячена особливостям удосконалення господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час. Війна створює суттєві виклики для суб'єктів господарської діяльності, змушуючи їх адаптувати правовідносини до нових реалій. Це включає перегляд чинних договорів і укладення нових, які враховують специфічні ризики воєнного часу. Основними проблемами є неможливість виконання зобов'язань, зміна умов виконання договорів та форс-мажорні обставини, що вимагають оперативних та ефективних рішень. Форс-мажорні обставини відіграють ключову роль у правовому регулюванні господарських та цивільно-правових договорів під час війни. Визнання форс-мажору, процедура його підтвердження та наслідки для сторін договору є критично важливими. Державні органи виконують важливу роль у підтвердженні форс-мажорних обставин, наданні відповідних сертифікатів, що дає сторонам

договору юридичну підставу для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань. Особлива увага приділяється ролі комунікації між сторонами договору. В умовах воєнного часу важливо забезпечити ефективну та оперативну комунікацію для своєчасного інформування про зміни обставин та прийняття необхідних рішень. Використання сучасних засобів зв'язку та цифрових технологій може значно підвищити ефективність управління договірними відносинами в складних умовах. Крім того, у статті розглядаються правові аспекти укладення нових договорів у воєнний час. Повинні враховуватися специфічні ризики та невизначеність, пов'язані з війною, при розробці нових договірних умов й це включає не лише положення про форс-мажор, але й інші важливі аспекти, такі як порядок врегулювання спорів, вибір застосовного права та юрисдикції, а також механізми забезпечення виконання зобов'язань. У статті також підкреслюється важливість державної підтримки та регуляторного втручання для забезпечення стабільності договірних відносин у воєнний час. Державні органи можуть сприяти розробці типових договорів, які враховують специфіку воєнних ризиків, та надавати рекомендації щодо їх застосування. Така підтримка може значно полегшити підприємствам адаптацію до нових умов та забезпечити правову визначеність у договірних відносинах. Встановлено, що удосконалення господарських та цивільно-правових договорів у воєнний час є комплексним процесом, що вимагає врахування численних чинників та ризиків. Підвищення гнучкості та адаптивності договірних відносин є ключовим для забезпечення стабільності економічної діяльності у складних умовах війни.

Ключові слова: господарські договори, цивільно-правові договори, правове регулювання, зміна умов договору, державна підтримка, типові договори, воєнний час.

Vozniakovska K. Features of the improvement of commercial and civil law contracts in wartime

The article is devoted to the peculiarities of improvement of commercial and civil law contracts in wartime. The war creates significant challenges for business entities, forcing them to adapt their legal relations to the new realities. This includes revising existing agreements and concluding new ones that take into account the specific risks of wartime. The main problems are the inability to fulfill obligations, changes in the terms of contracts and force majeure, which require prompt and effective solutions. Force majeure plays a key role in the legal regulation of commercial and civil law contracts during the war. Recognition of force majeure, the procedure for its confirmation and the consequences for the parties to the contract are critical. State authorities play an important role in confirming force majeure circumstances and issuing relevant certificates, which gives the parties to the contract a legal basis for exemption from liability for failure to fulfill obligations. Special attention is paid to the role of communication between the parties to the contract. In wartime, it is important to ensure effective and efficient communication to inform about changes in circumstances in a timely manner and make the necessary decisions. The use of modern means of communication and digital technologies can significantly increase the efficiency of managing contractual relations in a complex environment. In addition, the article discusses the legal aspects of concluding new treaties in wartime. The specific risks and uncertainties associated with war should be taken into account when

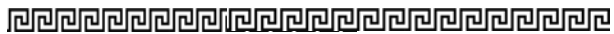
drafting new contractual terms, and this includes not only force majeure clauses, but also other important aspects such as dispute resolution, choice of applicable law and jurisdiction, and enforcement mechanisms. The article also emphasizes the importance of state support and regulatory intervention to ensure the stability of contractual relations in wartime. State authorities can facilitate the development of model contracts that take into account the specifics of military risks and provide recommendations on their application. Such support can make it much easier for businesses to adapt to new conditions and provide legal certainty in contractual relations. The author establishes that improvement of economic and civil law contracts in wartime is a complex process which requires consideration of numerous factors and risks. Increasing the flexibility and adaptability of contractual relations is key to ensuring the stability of economic activity in a difficult time of war.

Key words: commercial contracts, civil law contracts, legal regulation, amendment of contract terms, state support, standard contracts, wartime.

Література

1. Tsilmak O. M., Hlado Y. O., Yavorska O. S., Tarasenko L. L., Matiienko T. V. Features of the contract for engineering services in civil law of Ukraine: ways to improve the process in the context of improving business. *Business: Theory and Practice*. 2021. № 22.2. P. 462-469.
2. Palvanov A. Civil law regulation of the provision of legal services to business entities. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*. 2022. № 4.01. P. 86-92.
3. Likarchuk N., Velychko Z., Andrieieva O., Lenda R., Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Politicas*. 2023. № 41(76). P. 769-779.
4. Hesselink M. *Justifying contract in Europe: political philosophies of European contract law*. Oxford University Press, 2021. 512 p.

5. Knapp C. L., Crystal N. M., Prince H. G., Hart D. K., Silverstein J. M. *Problems in Contract Law: cases and materials*. Aspen Publishing, 2023. 1264 p.
6. Beatty J. F., Samuelson S. S., Abril P. S. *Business law and the legal environment: Standard edition*. Cengage, 2022. 615 p.
7. Rohl G. *Smart (legal) contracts, or: Which (contract) law for smart contracts?*. Springer International Publishing, 2021. P.159-180.
8. Ferreira A. *Regulating smart contracts: Legal revolution or simply evolution?* *Telecommunications Policy*. 2021. Vol. 45(2).
9. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2024)
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.05.2024)
11. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 24.05.2024)
12. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 21.05.2024)
13. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2024)
14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 18.05.2024)
15. Роз'яснення Торгово-промислової палати України від 03.04.2024. URL: <https://ucco.org.ua/press-center/ucco-news/protsedura-zasvidchennia-forsmazhornikh-obstavlin-z-28-02-2022> (дата звернення: 29.05.2024)
16. Вовк М. З. Застосування принципу «contra proferentem» при тлумаченні умов цивільно-правових договорів. Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 24-29.
17. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 21.05.2024)
18. Зайцев О. Л. *Поняття предмета договору про закупівлю крізь призму цивільно-правових об'єктів. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 21 трав. 2021 р.)*. Харків: ХНУВС, 2021. С. 162-164.
19. Хатнюк Н., Рудик Ю. *Правові засади: укладення, зміни та виконання господарських договорів в Україні*. Збірник наукових праць VI Міжнародної науково-практичної конференції «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them», Мілан, Італія. 2020. С. 154-156.
20. Коваленко І., Молочко М. *Правові класифікації укладання господарських договорів в Україні*. *Current challenges of science and education*. MDPC Publishing, 2024. С. 597-604.

